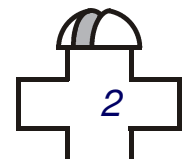

Teadlase sunnitunnistus

enn kasak
Tartu Ülikool

Hea filosoofiline arutlus
algab millestki nii lihtsast, et
see ei näi olevat vaeva väärt ning
lõpeb millegi nii paradoksaalsega,
et keegi usu seda.

(B. Russell, 1918)

Alguspunkt:

ma võin teha lollusi,

ma võin lollisti eksida,

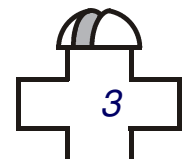
ma võin lollisti käituda,

mu teadmatus võib olla masendav,

ent kuigi maailmas on palju lolle,

tean ma siiski, et tegelikult

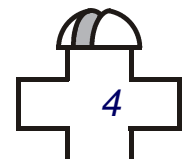
MINA küll LOLL EI OLE.

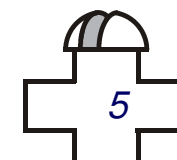
C. Geertz (1966): Asi, mida me kõige vähem näime taluvat, on meie mõistmisvõime seadmine kahtluse alla, vihje, et meie suutlikkus luua, mõista ja kasutada sümboleid võib meid alt vedada.

Inimene sõltub nii suurel määral sümbolitest ja sümbolisüsteemidest [---] et ka **õrn vihje** rikkele inimese «tõlgendusaparaadis» tekitab temas kõige sügavamat rahutust.

Aga [---] enamik inimesi ei suuda jätta ebaselgeid probleeme lihtsalt ebaselgeks.

Kommunikatsioonis esinevat lausete hulka nimetatakse mingi faktihulga **seletuseks**, kui see kirjeldab faktidega seotud konteksti, põhjusi, seaduspärasusi ja tagajärgi **eesmärgiga tekitada arusaamise tunne** ning see põhineb seletusobjektide taandamisel konkreetsele asjaoludele ning põhiprintsiipidele, mille kehtivust antud keelemängu raames kahtluse alla ei seata.

Mõistmine on lihtne:

$$R_{\mu\nu} - \frac{1}{2} g_{\mu\nu} R + g_{\mu\nu} \Lambda = \frac{8\pi G}{c^4} T_{\mu\nu} ,$$

kus $R_{\mu\nu}$ on kõverustensor,

$g_{\mu\nu}$ – meetriline tensor,

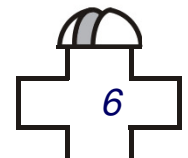
R – kõverus,

G – gravitatsioonikonstant,

c – valguse kiirus,

$T_{\mu\nu}$ – energiatensor,

Λ – kosmoloogiline konstant.

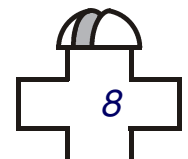

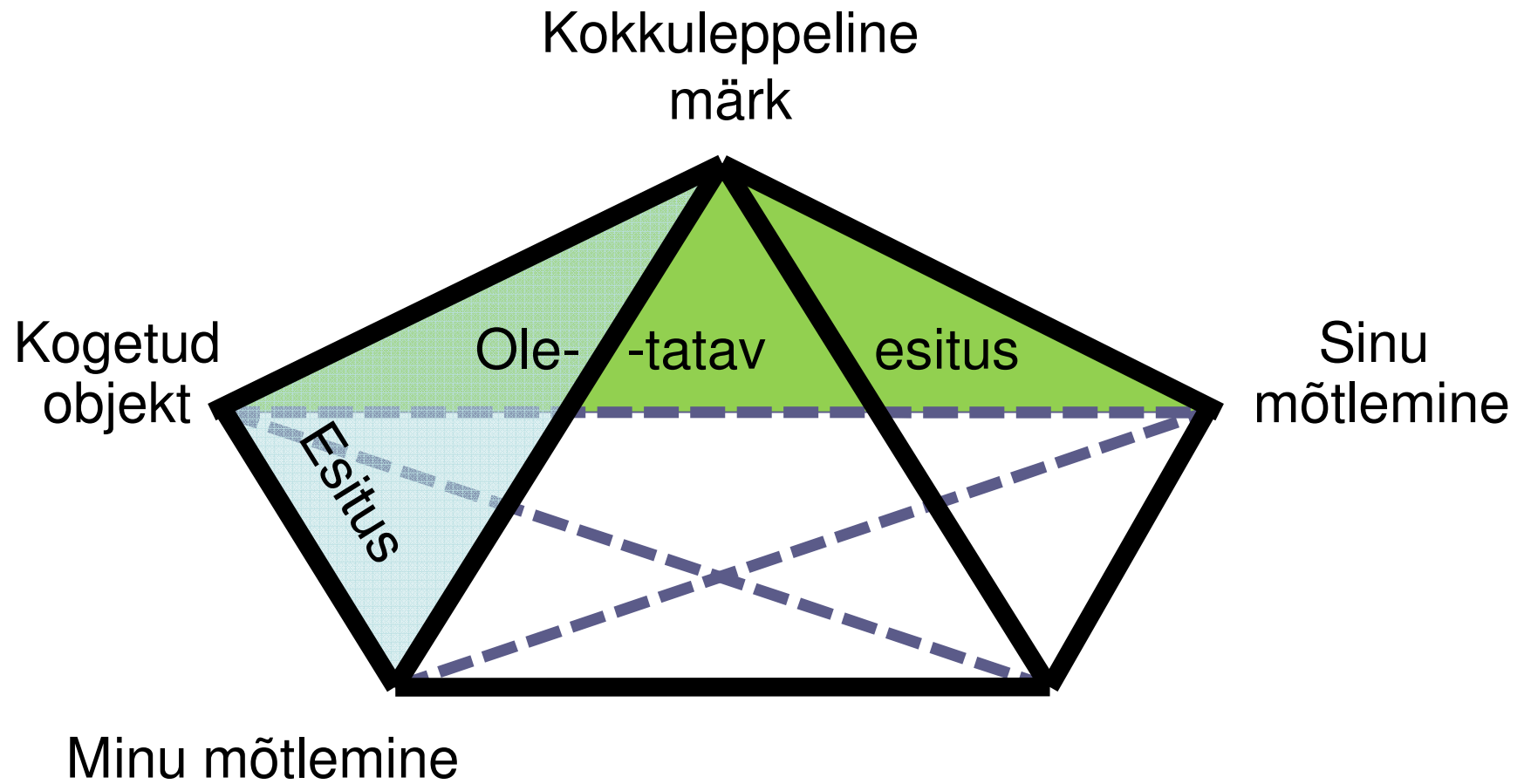
Mõistmine on raskendatud tihti just selliste väljendite puhul, millest „igaüks aru saab“.

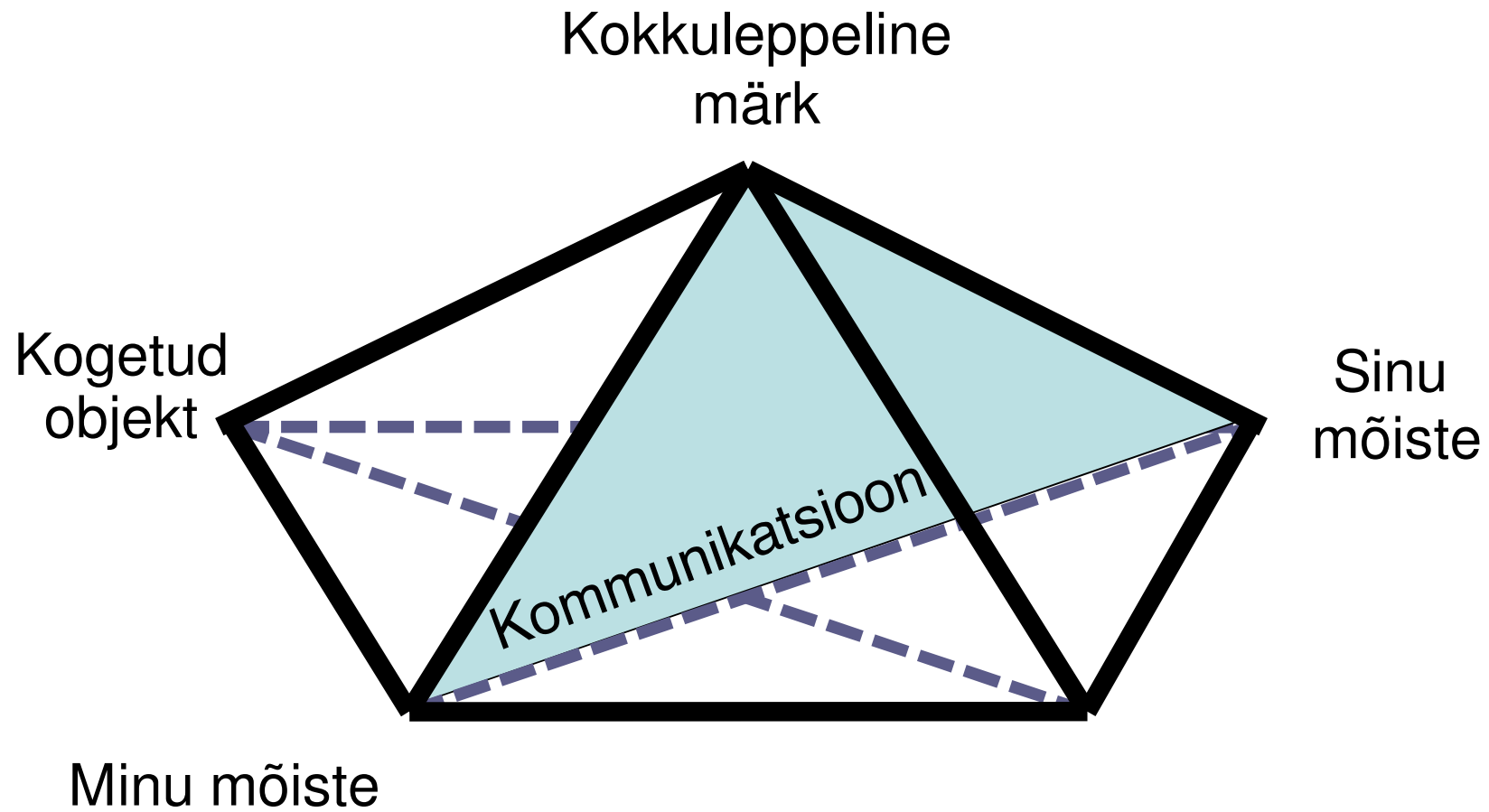

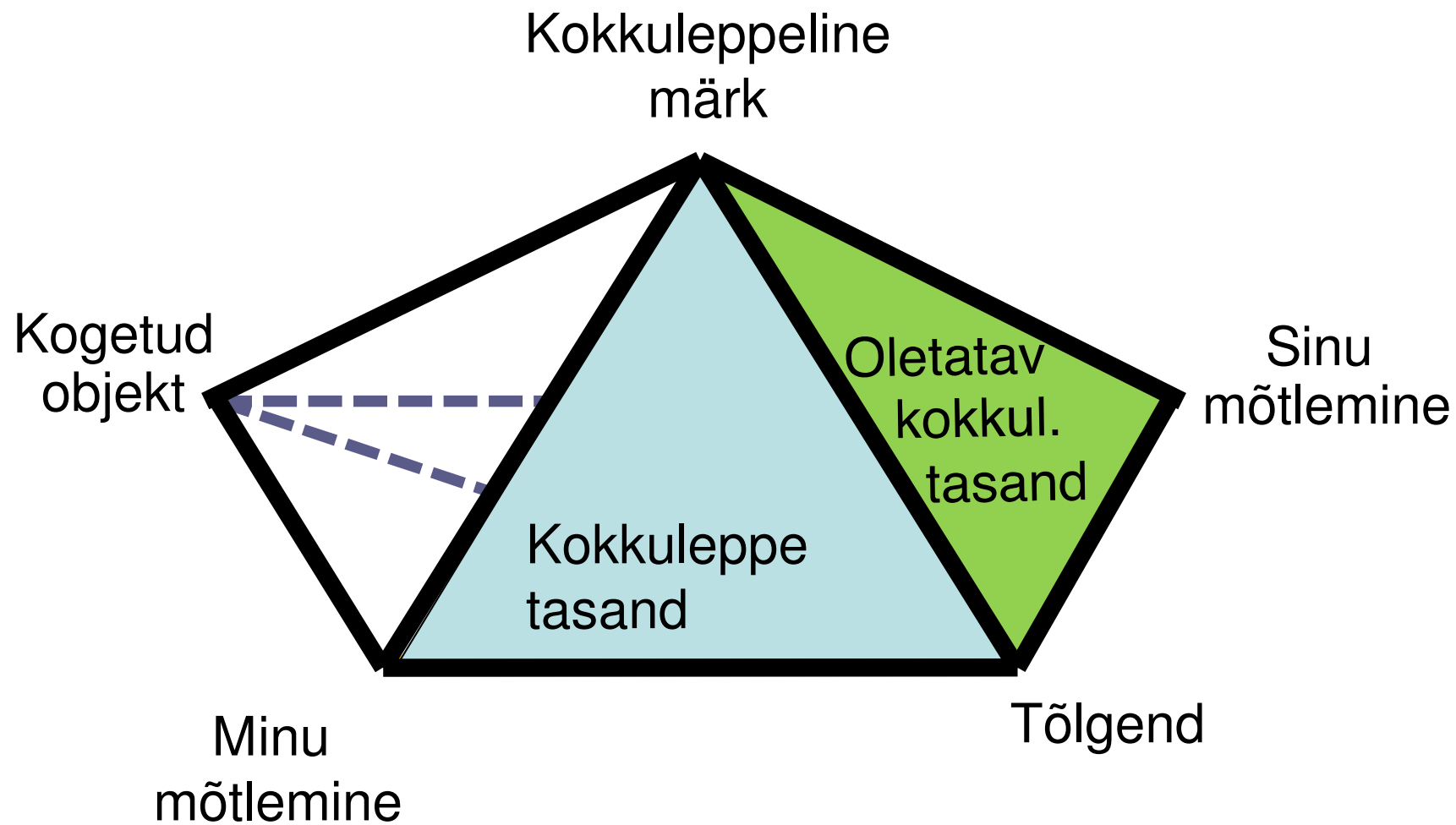
SEMIOOSI PÜRMIID

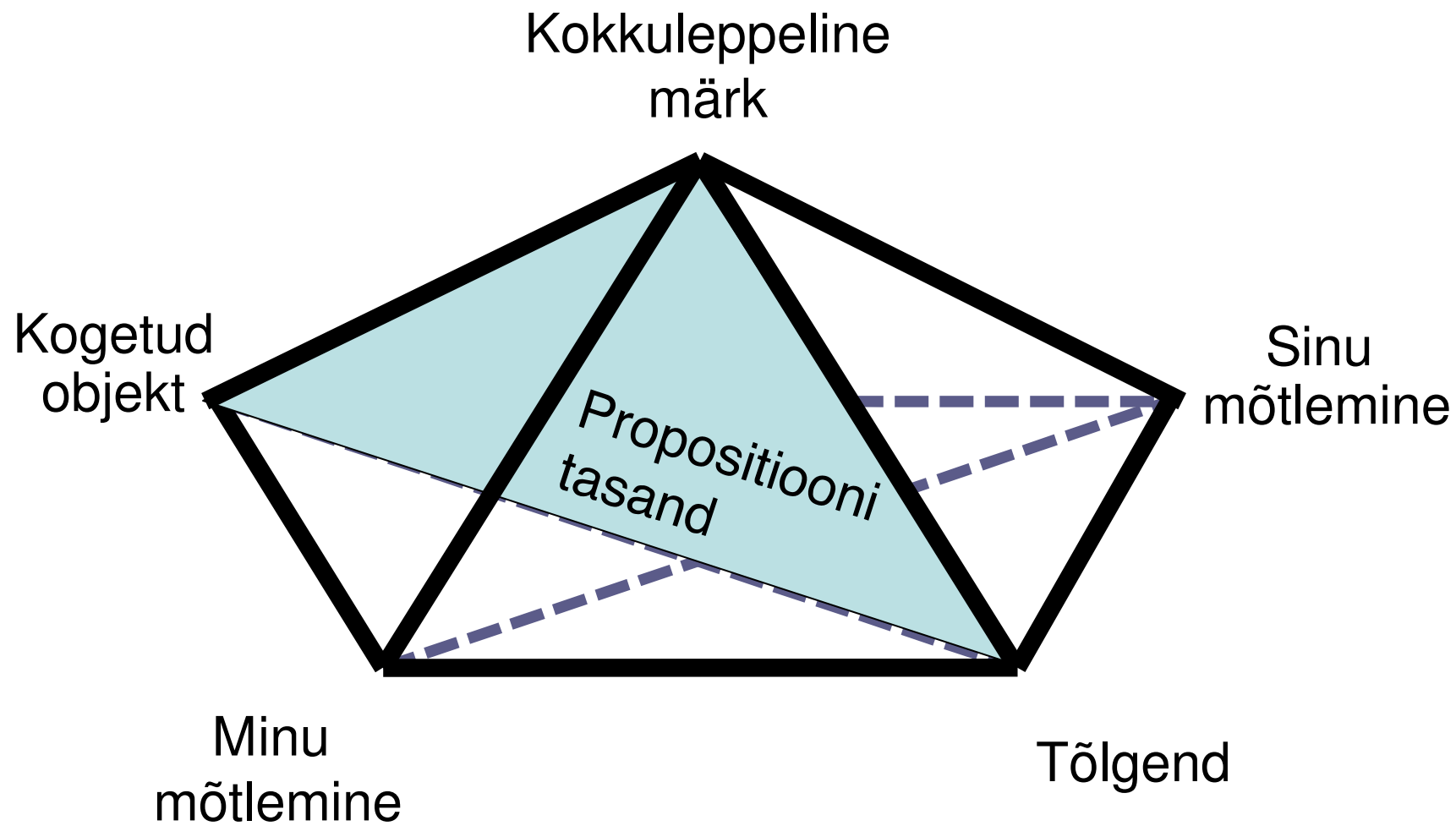
D. Johansen (1982), J. Deely (2009).

Propositsiooni võime pidada **tõeseks** ning **põhjendusi õigeteks**, kui need on kooskõlas intersubjektiivse kogemusega ja neid väljendav tekst kooskõlas aktuaalse keelemängu reeglite ja kontekstiga.

Nt väide “**Eedi on ahv**” võib osutada tõeseks ka siis, kui Eedi on tegelikult inimene.

Uskumust võib pidada **teadmiseks**, kui see on kooskõlas intersubjektiivse kogemusega ning aktuaalse keelemängu reeglite ja kontekstiga.

Subjekt pole võimeline hoomama koormatud väljendite nt „armastus“, „teadus“ ja „religioon“ kogu intersubjektiivset tähendusvälja.

Subjekt võib arvata, nagu ta mõistaks neid väljendeid (ainu)õigesti, ent mõnes keelemängus võib ta lolliks jääda.

Küündimatuse tunnetamine näiliselt lihtsas kontekstis võib tekitada **intellektuaalset allergia** – **kes siin siis loll on?**

Kõige õiglasemalt on siin maailmas jagatud mõistust. Igaüks arvab, et temal on seda küllalt. (J. Galsworthy)

A. Zaitsev (1990): Protest kooli vastu, mis annab igaühele vastavalt tema võimetele, on seaduspärane ja paratamatu. [...]

Aga kui ühiskonnakord läheneb võrdsete võimaluste printsiibile, s.o justkui võimaliku maapealse õigluse saavutamisele, siis ei lepi hädavareste massid sellega ja ei saagi seda teha.

Tavaline keskmine inimene ei tunnista kunagi, et ta pole kõrgemale tõusnud seepärast, et ta seda ei vääri. Vaimselt mahajäänute ja keskpäraste tohutud hulgad vihkavad seda tugevamini süsteemi, mida selgemaks saab, et ta inimesi objektiivselt hindab.

Selge mõistuse esimeseks eelduseks on enamike arvamusega mittedõustumine. (O. Wilde)

Kuidas ma võiks teada, et **minu arvamus** on tõepoolest ikka **minu enda** arvamus ja ei ole mingi **mitte-minu arvamus**, mida ma olen sattunud või mida mind on manipuleeritud oma arvamuseks pidama?

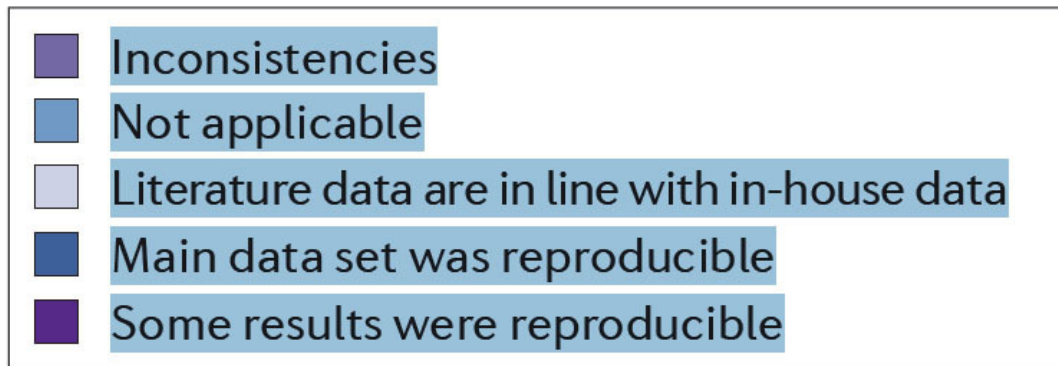
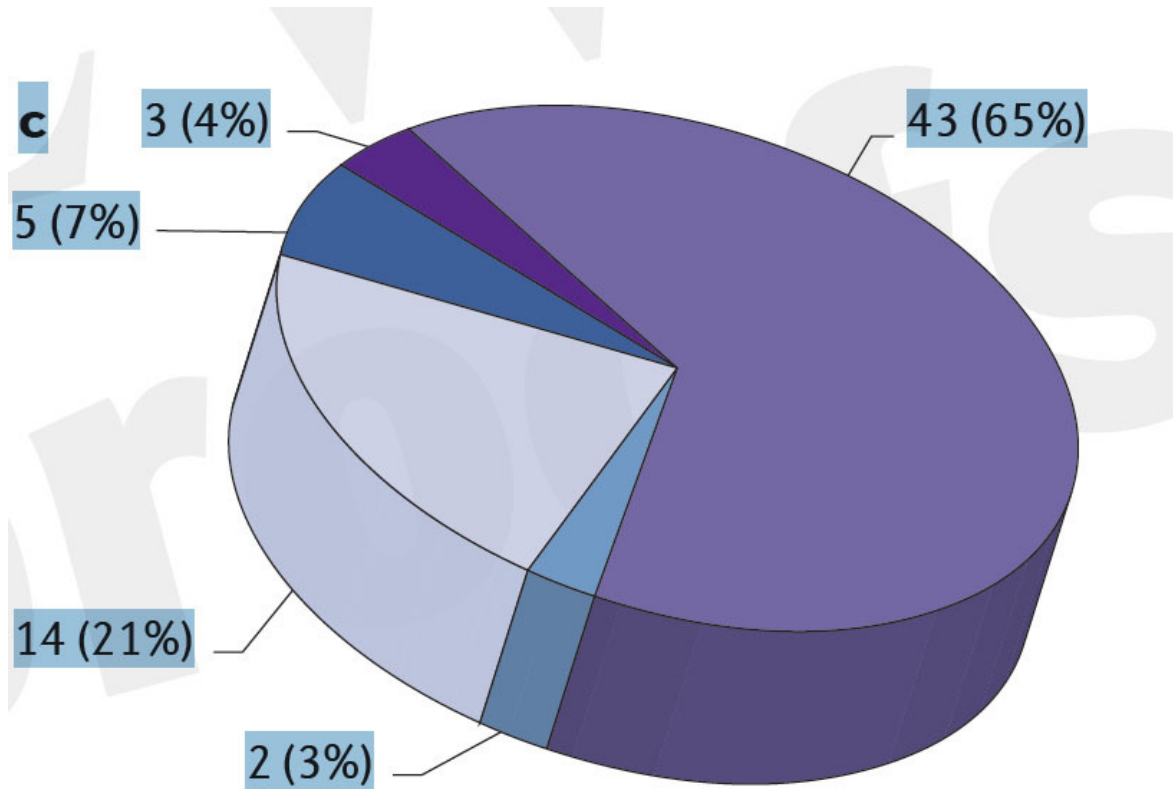
Tänapäeval loodetakse teadusele, kusjuures selle tunnusteks võiks olla (M. Bunge, 1967): kriitilisus, kontrollitavus, intersubjektiivsus, püüdlus objektiivsusele, enesekorrektsiooni võime, tendents areneda üldisemaks, mahukamaks ja keerukamaks.

Aga teadust ei saa enam usaldada sel määral, nagu sajand tagasi, nt ei anna teadus enam alati reprodutseeritavaid tulemusi. (Mm)

Jutt ei käi mitte pettusest (à la Diederik Stapel), vaid **teadvustamata uskumuslikest hoiakutest**, mida kandjad ise ei teadvusta või ei oska tähtsaks pidada.

Keele argikasutuses sagedane intellektuaalne allergia näib esinevat ka teaduse kontekstis. Üks teema, mille käsitlemine näib olevat raskendatud, on küsimus teaduse enda mittevastavavusest teaduslikkuse nõuetele.

Nature Reviews Drug Discovery **10**, 328-329 (May 2011)

Keele ekspertkasutuses, nt filosoofias või teaduses, on **teadvustatud tekstuaalsed teadmised** erilise tähendusega, teaduses on need alati allutatavad verifitseerimisprotseduuridele.

Ent teadvustamata kontekstuaalsed teadmised jäävad kriitikavabaks, sest “asjad lihtsalt ongi nii”.

Paradoks: kui **teadlane ei teadvusta**, mida ta teab, siis teab ta seda **kindlamini**, kui teadvustatud teadmist.

Teadlased ei teadvusta oma uskumusi, sh ka neid, mida saab pidada religioosseteks.

Kokkuvõte Sirbis, pikemalt Akadeemias (11. 2011).

Religioossuse kõige üldisemad tunnused:

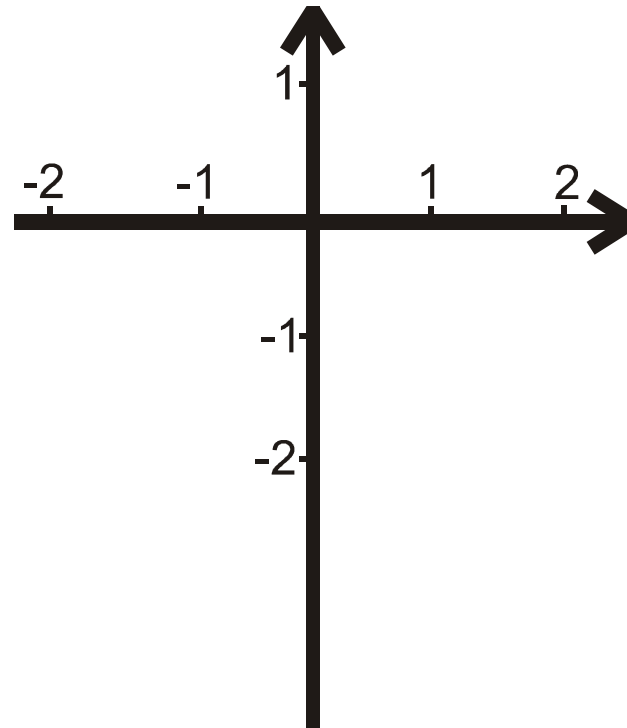
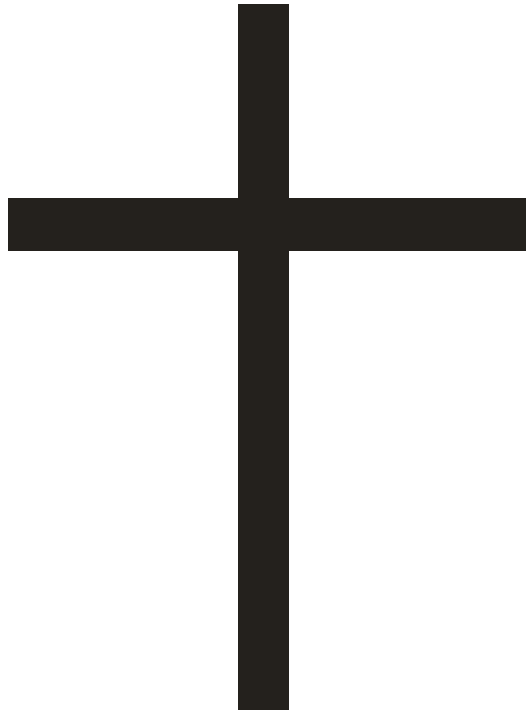
- ❑ Isik usub, et tal on arusaamu eksistentsi üldise korralduse kohta ning seda on arukas arvesse võtta ka oma elukorralduses.
- ❑ Olemuslike tõdede teadmine tekitab isikus tugevaid täielikult haaravaid ja kauakestvaid meeoleolusid ja motivatsioone.

□ **Traditsiooniliselt** räägitakse religioossusest kui substantsiaalseteks olemiteks on **Jumal** või **jumalad**;

□ Laiemalt räägitakse religioossusest silmas pidades **üleloomulikke olemeid**, nt vaimud, energiaolendid jmt. (**Kvaasireligioossus**)

□ Olemiteks võib olla ka nt **mateeria** või **põhjuslikkus**. Subjekt võib olla religioosne ka siis, kui ta peab ennast ateistiks, materialistiks või skeptikuks. (**Parareligioossus**)

Mittereligioosne maailmapilt ja **mittereligioosne seletus** näib olevat harva esinev nähtus.

... võib-olla palvetavad nad ühe märgi all.

Millal on põhjust öelda, et **seletaja** on tegelikult teadmatuses, teisisõnu, ta on reaalselt loll? (morosoofiline realism 😊). Siis, kui ta:

♠ omab liiga vähe tõeseid teadmisi või arvab teadvat paljutki, mis on tegelikult väär; (metafüüsiline filomooria 😊)

♠ kui ta pole nõus oma (olulistest) teadmistes kahtlema; (epistemoloogiline filomooria 😊)

♥ kui ta pole võimeline iseseisvalt langetama (õigeid) väärtusotsustusi. (eetiline filomooria 😊)

Episteemiline filomooria genereerib metafüüsilise filomooria, **äärmusmõtlemised** (reduktsionismid):

♣ **Materialism:** Universumi põhiolemus on väga lihtne – isik **usub** oma tunnetuslikku kõikvõimsust.

♣ **Teism:** Universumi põhiolemus on väga keeruline, ent Jumalaga osaduses olemine annab inimesele kosmoloogilise tähenduse.
– inimene **loodab** tutvustele Jumala juures.

♣ **Skeptitsism:** suurim tarkus on mõista, et millestki pole võimalik aru saada; selle tarkuse valdajast ei saa keegi targem olla – inimene **armastab** vaid ennast ja oma tarkust.

Materialism on uskumus, et maailm koosneb ainult mateeriast ning on seletatav mateeria, selle omaduste ja liikumise kaudu. **Materialistliku müstika** aluseks on intuiitivne tõetunne, mis tugineb mateeria mõiste kasutamisele teaduspraktikas.

Materialismi tunnuseks on **pseudoobjektivism**: enda (ainsaks) mittemüstiliseks õpetuseks kuulutamine. Ent ka mateeria on tavakogemusel põhinev teoreetiline konstruktsioon (G. Berkeley).

Materialism postuleerib „**mina**“ kui subjektiivse nähtuse olemasolu, mida **mina ise pole võimeline** objektiivselt analüüsima.

Materialistliku ideoloogia järgi on ilmne, et:

♣ Inimene ehk mõistusega loom on keerukas aatomitest koosnev masin, mille tegevus on lõppkokkuvõttes kirjeldatav paratamatute füüsikaseaduste kaudu.

♣ Vaim ja mõistus on vaid aatomite komplekti omadus, vaba tahe ja kvaalid on illusioon.

♣ Inimene on mõistusega ühiskondlik loom, kes taotleb mõnu ja püüab vältida valu.

(Varjatud järeldus: Võimekas inimene võib oma mõnude hulka suurendada teiste arvelt, peasi et ta sellega ühiskonnas vahele ei jää.)

Materialistliku ideoloogia tagajärgi:

♣ **Relativism** või individualism **eetikas**:

Kõik reeglid võivad olla lubatud sõltuvalt asjaoludest või isiku huvidest ja võimalustest.

♣ **Skeptitsism** või nihilism **epistemoloogias**:

Maailma ei ole iialgi võimalik tunnetada, või polegi seal õieti midagi olulist tunnetada.

♣ **Irratsionalism ontoloogias**: kuna inimese elu näib olevat mõttetu, vaevarikas ning lühike, siis peab mõtteka elu jaoks postuleerima kunstlikke, näivaid või müstilisi põhjendusi.

S. LeBlanc, K. Register. Lakkamatud taplused. (2004):
Inimkond on alati paljunenud hoolimata loodusest ning seejärel sõdinud. On võimalik, et “moraalse mugavuse” periood lõpeb peagi.

Tänaseks kujunenud olukorda, kus materialistlikul ideoloogial põhinevat eetikat ja ühiskonnaõpetust käsitletakse kui objektiivset paratamatust, võiks nimetada **materialistliku müstika inkarnatsiooniks**.

Kuna materialistliku MV alused on vaieldavad, siis ei pea arukas inimene seda uskuma ja ammugi mitte sellest tulenevat eetikat.

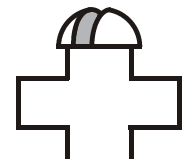
Koons & Bealer. 2010. The Waning of Materialism. – Oxford Un. Pr.

Mis võiks olla siis tõeliselt olemas?

UNIVERSUM ?

- ❖ ruum;
- ❖ aeg;
- ❖ objektid: asjad (mis ja kes), omadused, suhted;
- ❖ sündmused;
- ❖ korraldavad printsiibid ja seadused;
- ❖ teadvused (individuaalsed, aga võib-olla ka ühisteadvused, üliteadvused, jumalad, Jumal?)
- ❖ minu teadvus;
- ❖ **valdav osa, see mis pole teada**

B. Carr. 2007. Universe or Multiverse. – Cambridge Un. Pr.

“Bodhisattvate füüsika” paar esimest sammu:

Vesinikutuuma mass $1,67 \times 10^{-27}$ kg

Inimene (100kg) $\approx 6 \times 10^{28}$ nuklonit

Päike $\approx 2 \times 10^{30}$ kg $\approx 1,2 \times 10^{57}$ nuklonit

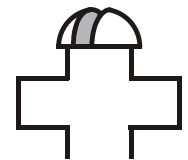
Galaktika $\approx 5,8 \times 10^{11} M_0 \approx 7 \times 10^{68}$ nuklonit

Vaadeldava universumi läbimõõt 92–94 miljardit valgusaastat, kogumass $\approx 3 \times 10^{52}$ kg.

Selles 80 miljardit galaktikat, $\approx 5 \times 10^{22}$ tähte,

vähem kui 10^{80} nuklonit ...

Osakeste hulk vaadeldavas Universumis: $<10^{100}$

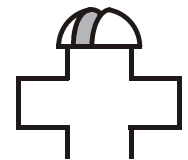
Gandavyūha-sūtra Indriyešvara bodhisattvate arvudest nt:

sõnulseletamatu $\approx 10^{10^{35}}$

Maailmavald-Universum – *Lokadhātu* on lõpmatu või lihtsalt väga suur, nõ paras kirjeldada bodhisattvate arvudega. (*Loka* vo Multiversum)

Kui me ütleme, et pole olemas midagi sellest, mida me tavaolukorras olemasolevaks peame, siis pole me midagi tähtsat öelnud *Lokadhātu* kohta.

Vrdl ookeani ja veega täidetud sõrmkübarat.

Mis võiks olla siis tõeliselt olemas?

Ma mõtlen järelkult olen olemas? Aga seegi võib olla evolutsiooniline eksitus (E. Lowe, 2000).

Prajñāpāramitā: Viis mina-illusiooni alust:

- 1) kuju, välimus või vorm;
- 2) tunne või tundmine, täpsemalt kuus võimet;
- 3) mõtestamine ehk mõisteline mõtlemine;
- 4) meeleolud, motivatsioonid ja tungid;
- 5) teadvus, analüüsivõime, see, et ma oskan mõelda ja analüüsida. Kuid võib olla siiski pean ma enda looduks seda, mis vaid ilmneb läbi selle, mis näib olevat mina.

Mis on siis tõeliselt olemas?

Dhammacakkappavattana: See on kannatus. Sündimine, vananemine, haigus, surm, kokkupuude ebameeldivaga, eemalolek meeldivast, kui ei saada, mida ihaldatakse; hirm kannatuse ees: mure, kurbus, ärevus; see jvpm on kannatus.

Šāntideva *Bodhitšarjāvatāra* VIII:175 Ja isegi siis, kui keha on juba kokku varisenud, ihkab ta ikka nii palju, et maapind ei suuda täita ta soove. Miks siis tema soove õhutada?

VIII: 62. Himustajate vaevad on suured, naudingu võimalus aga nii sama väike kui vankrit vedaval loomal võimalus rohukõrt krapsata.

Tarkusega on tegemist, kui oskame vähendada teiste olendite ja enda kannatusi.

Inimeseks olemine tekib inimeste keskel. Võib osutada, et meie **mittetriviaalsed kognitiivsed võimed** (tõetunne, olemasolemise tunne, õiglustunne) on targemaks kohtunikuks, kui mõistus, mis suudab käsitleda vaid lihtsaid asju (A. Schopenhauer).

Ent võib ka olla hoopis nii, et inimestena loome me tegelikkust oma väärtusotsustustega. Ja see võib olla ainus tegelikkus, mida me tajume, see võib olla meie olemasolu mõte ja eesmärk.

Eetiline elu pole mõttetu ja “iialgi ei pane ma seda pilaks” (L. Wittgenstein)

Intellektuaalset allergiat ravib arusaam, et minu tarkus pole tähtis, et mina pole tähtis, et mina olen võib-olla illusioon või unenägu (A. Schopenhauer).

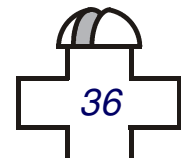
B VI: 55: Kogu mu vara hävib siin, vaid patt jääb kindlalt püsima.

Näib, et otsesele tulemusele orienteeritud mõtlemine, kollektiivsusega tapetud individuaalne loovus ning teadvustamata uskumused on hakanud takistama teaduse enda arengut.

Nii nagu sunnitöölist sunniti tööle, nii sunnitakse teadlasi tarkadeks – teadustööst sai sunnitarkus.

Teadlane võiks võtta eeskuju teoloogide patukäsitlusest ning tunnistada oma rumalust, see muudab üldse võimalikuks rumaluse ületamise. Kes ei taha olla lootusetult loll, võib püüda olla lootusrikas loll.

Tõelises ja loova teadlase **sünnitunnistuseks** võib saada tema **sunnitunnistus**.

Kui me eksime, siis lunastab meid siiras püüd leida õige otsustus. Maailmas näib olevat nii, et:

- ♥ kauba eest peame maksma rahaga;
- ♥ asjade liigutamise eest energiaga;
- ♥ väärtusliku elu eest pingutusega
moraalses Universumis;
- ♥ pidevalt võlgu elada on võimatu.

